

TARİHÇİ VE COĞRAFYACI OLARAK YA'KÛBÎ (Ö. 292/905)

Salih ARI¹

Ya'qûbî (ö. 292/905) as an Historian and a Geographer

Abstract:

In this article, the geographer and historian sides of Ya'kubi were investigated, and his approaches on history and geography disciplines and references were emphasized. How much the author reflects the Shi'i point of view in his explanation of historical event was tried to be described with some examples. The characteristics of his historical investigations and his state on world history were researched and his work *Tarihu'l-Ya'kûbî* and *Kitabu'l-Buldân* was endeavored to be evaluated.

Key Words: Ya'kûbî, Historiography of İslâm, Tarihu'l-Ya'kûbî, Kitabu'l-Buldân

1. Giriş

İslâm Tarihçiliği Emevîler devrinde başlamış olmakla birlikte, bu disiplinin sistemli bir şekilde ele alınarak müstakil bir ilim dalı haline gelmesi Abbasîler devrinde gerçekleşti. Emevîler devrinde başlayan İslâm tarihçiliği Abbasîlerin ilk zamanlarında şekillendi. Abbâsiler dönemine gelinceye kadar tarih ile ilgilenen İslâm âlimlerinin ele aldıkları konular çok sınırlı bir şekilde devam etti. Bu konular genellikle Hz. Peygamber'in ve sahabîlerinin hayatı, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde ortaya çıkan bazı önemli olaylar ve savaşlardan ibaretti. İlk asırlarda Siyer, Meğazî ve Ensâb kitapları birer tarih kitabı olarak kabul görmekteydi. Ancak Abbâsiler döneminde bilinen anlamda tarihçilik gelişmeye başladı.

İslâm dünyasındaki ilk büyük tarihçilerinden Mûsâ b. Ukbe (141/758), sîret ve tarih ilminin babası sayılan İbn İshak (150/767), *Kitâbü'l-Meğâzî*'nin ve daha birçok eserin müellifi olan Vâkıdî (207/822), İbn İshak'ın eserini ele alarak yeniden düzenleyen İbn Hişâm (218/833) ile Vâkıdî'nin kâtibi İbn Sa'd (230/844) bu devrin önemli İslâm tarihçileridir. İslâm siyasi tarihinin ilk müellifleri, ilk kültür ve ilim tarihçilerinin hepsi Abbasîler devrinde yaşamış ve İslâm tarihçiliğine yön vermişlerdir. Daha sonraki devirlerde yetişen tarihçiler İslâm'ın ilk üç asrı hakkında verdikleri bilgileri hep bu dönem kaynaklarına borçludurlar.²

1 Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

2 Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, İstanbul 1988, I. 46.

Hicri III. yüzyılda yaşayan İbn Kuteybe (276/889), Belâzurî (279/892), Ebû Hanife ed-Dineverî (282/895), Ya'kûbî (ö. 292/905) gibi tarihçiler İslâm tarihçiliğini geliştirme konusunda önemli adımlar attılar. Bu tarihçilerden bazıları İslâm tarihinin yanı sıra diğer milletlerin tarihleriyle ilgilenmeye başlayarak dünya tarihine geçiş konusunda kendilerinden sonra gelen tarihçilere kılavuzluk yaptılar. Taberî (310/923), Mes'udî (346/957), İbn Miskeveyh (421/1030) gibi ünlü tarihçiler de onların izledikleri yolu geliştirerek devam ettiler. Bu tarihçiler eserlerinde diğer milletlerin tarihlerine de yer verdiler.

Öte yandan İslâm dünyasında coğrafi eserler ilk defa Arabistan'a dair malumat şeklinde ortaya çıkmış, fethedilen ülkeler hakkında verilen bilgilerle zenginleşmiş ve nihayet İran, Hint ve Yunan kaynaklarından yapılan tercümelerle IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda en yüksek noktasına ulaşmıştır. Coğrafya ilminin İslâm'da klasik bir şekil alması, VIII-IX. milâdî asırlarda Abbâsî halifelerinin teşvikleriyle gerçekleşen tercüme faaliyetleriyle başlar, önceleri sadece tercüme faaliyetiyle yetinen İslâm coğrafyacıları, daha sonra bu konudaki metot ve bilgileri oldukça geliştirmişlerdir. İlk coğrafya eserleri, İslâm ülkelerini ve şehirlerini birbirlerine bağlayan önemli yolları öğrenmek ve hac yollarını tesbit etmek gibi birtakım pratik ihtiyaçlardan doğmuştur. Bu maksatla yollar ve ülkeler (el-mesâlik ve'l-memâlik) hakkında muhtelif eserler yazılmıştır. Abbasiler devrinde yetişen başlıca coğrafyacılar ve eserleri şöyle sıralanabilir: İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*; Mervezî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*; Yakûbî, *Kitâbü'l-Büldân*; Serahsî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*; İbnü'l-Fakîh el-Hemedânî, *Kitâbu'l-Buldân*; İbn Rüşte, *el-A'lâku'n-Nefîse*; Ebû Zeyd el-Belhî, *Suverü'l-Ekâlîm*; Hasan b. Ahmed el-Hemedânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*; İstahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*; Kindî, *Resmü'l-Ma'mûr fi'l-Arz*; Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târih*; İbn Havkal, *Kitâbü Süreti'l-Arz*; Ebû Abdullah el-Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsüm*; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*; Zekerîyyâ el-Kazvîni, *Asârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*.³

Tarihçilikte olduğu gibi coğrafyacılıkta da önemli bir çığır açan Ya'kûbî bu alanda da *Kitâbu'l-Büldân* diye çok önemli bir kitaba imza atmıştır. Bu eser asırlarca hem coğrafyacıların hem de tarihçilerin müracaat ettiği temel kaynaklar arasında yerini korumuştur. Ya'kûbî'nin yazdığı *Müşakeletü'n-Nâs li Zamânihim ve ma Yağlibu aleyhim fi Külli Asrın* adlı risalesi ise Ya'kûbî'nin günümüze ulaşan tarihle ilgili bir risalesidir. Bunun yanında Ya'kûbî'nin tarih ve coğrafya disiplinleri alanında yazdığı bazı eserlerinin de kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bu eserlerin ortaya çıkarılması durumunda tarih ve coğrafya araştırmacılarına önemli katkılar sağlayacağı kesindir. Abbâsî döneminde yetişen ünlü tarihçi ve coğrafyacı el-Ya'kûbî, gerek İslâm tarihçiliği gerekse

coğrafya alanında çığır açan önemli bir simadır. Nitekim o söz konusu ilim dallarında önemli açılımlar sağlamıştır.

2. Ya'kûbî'nin Hayatı

III./IX. yüzyılda Abbasiler döneminde yaşayan önemli bir tarihçi ve coğrafyacı olan Ya'kûbî'nin tam adı kaynaklarda değişik şekillerde geçmektedir. Bu konuda temel aldığımız Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udeba* adlı eserinde şu şekilde geçmektedir: Ahmed b. Ebî Yakub İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih el-Ahbarî el-Abbâsî el-Ya'kûbî.⁴ Bu ünlü tarihçinin doğum tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanılmamaktadır. Ancak III./IX. yüzyıl başlarında Bağdat'ta doğduğu ileri sürülmektedir.⁵ el-Kâtibu'l-Abbâsî lakabı ile de anılan Ya'kûbî, kaynaklarda genellikle büyük dedesinden dolayı İbn Vâdih; bazen babasına nisbetle İbn Ebi Yakub bazen Ahmed el-Kâtib bazen Ahmed b. Ya'kub veya sadece Ya'kûbî olarak zikredilmektedir. Çağdaş eserlerde ise daha çok Ya'kûbî şeklinde şöhret yaptığı bilinmektedir. Ayrıca dedesi Vâdih'in Abbasiler'in azatlı kölesi olduğundan dolayı ona Abbâsî de denilmiştir. Ahbar ve tarih kavramlarının yakın ilişkisinden dolayı tarihçi olarak bilinen Ya'kûbî için kıssa ve haberleri rivâyet eden anlamında "el-Ahbarî" lakabı da kullanılmıştır.⁶

Ya'kûbî, Abbâsî divanlarında çalışan bir katipler ailesinden gelir. Onun büyük dedesi Vâdih, Halife el-Mansûr (136-158/754-775)'un azatlı kölelerindendi. Vâdih azat edildikten sonra Abbâsîlerin devlet yönetiminde önemli görevler üstlendi. Vâdih'in Abbâsî halifelerinden Mansûr ve Mehdi (158-169/775-785) dönemlerinde valilik görevinde bulunduğu rivâyet olunmaktadır, bizzat Ya'kûbî büyük dedesi Vâdih'in Mansûr'un azatlı kölesi olduğu ve aynı halife tarafından Ermenistan ve Azerbeycan'a vali olarak atandığını ifade etmektedir.⁷ Yine Ya'kûbî'nin ifadelerinden Vâdih'in Mehdi döneminde Mısır'da vali olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁸ Taberî ise Vâdih'in Mehdi'nin azatlı kölesi olduğunu ve onun tarafından Mısır'a vali olarak tayin edildikten sonra

4 Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udeba*, I-V, Beyrut 1991, II, 82; Ya'kûbî'nin tam adı ile ilgili farklılıklar için bkz. Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kamusu Terâcim*, I-VIII, Beyrut 1990, I, 95; Carl Brockelmann, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, (Arapça çev.: Yakub Bekr, Ramadan Abduttevvâb), Kahire 1968, IV, 236; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, I-IV, Beyrut 1993, I, 102.

5 Ignati Ulianovich Krachkovski, *Tarihü'l-Edebi'l-Coğrafi el-Arabî*, (Arapçaya çev.: Salahaddin Osman Haşim), I-II, Kahire 1963, I, 158; Joseph R. Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, XII, 717.

6 Bkz. el-Ya'kûbî, *Tarihü'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1992, II, 512; Zirikli, I, 95; Brockelmann, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 236; Krachkovski, I, 158; Kehhâle, I, 102.

7 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 372.

8 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 396.

azledildiğini belirtmektedir.⁹ Bu bilgilerden hareketle Mansûr'un azatlı kölesi olan Vâdih'in hem Mansûr hem de Mehdi döneminde valilik yaptığı anlaşılmaktadır. Abbâsî halifesi el-Hadî (169-170/786-77) döneminde ise Vâdih'in Mısır'ın posta ve haberleşme teşkilatının (berid) başında bulunduğu Taberî'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Buna göre fanatik bir Şîi olan Vâdih, bu görevi yürüttüğü sırada 169/786 yılında Ali Evlâdının (Aleviler) Abbâsîlere karşı başlattığı bir ayaklanmadan dolayı çıkan el-Fahh savaşında mağlup olduktan sonra firar ederek Mısır'a gelen İdris b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'e yardım etmiş ve onun Mağrib'e kadar kaçmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Vâdih Abbâsî Halifesi el-Hadî tarafından idam edilerek öldürülmüştür.¹⁰ Vâdih'in ailesi ise onun Şiilik düşüncesini benimsemeye devam etti.¹¹ Ya'kûbî'nin Şiilik temayülü, böyle bir ailede yetişmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan Ya'kûbî'nin gerek babası gerekse dedesi Cafer'in posta ve haberleşme (berid) teşkilatında önemli görevler üstlendiği belirtilmektedir.¹² Ya'kûbî, Bağdat'ta doğduğu halde daha genç yaşlarında Ermenistan ve Horasan'a giderek Tahirîlerin hizmetinde kâtip olarak çalıştı. Daha sonra Hindistan ve Filistin'i ziyaret etti. Tahirîlerin yıkılmasından sonra Mısır'a giden Ya'kûbî hayatının geri kalan kısmını Tolunoğulları'nın hizmetinde geçirdi.¹³ 259 (872) yılına kadar meydana gelen olayları kapsayan genel tarihini Tahirîlerin hizmetinde bulunduğu sırada yazdığı tahmil edilmektedir.¹⁴

Kaynaklarda Ya'kûbî'nin vefat tarihi ile ilgili iki farklı görüş yer almaktadır. Birçok müellif onun Mısır'da 284/897 yılında vefat ettiğini kaydetmektedirler.¹⁵ Ancak onun 292/905 yılında yaşadığına dair güçlü deliller bulunmaktadır. Tolunoğulları'nın hizmetinde bulunan Ya'kûbî'nin onların yıkılışının ardından 292/905 Ramazan bayramı gecesi Tolunoğulları dönemindeki güzellikleri hatırlayarak eserine beyit halinde kaydetmesi onun bu tarihlerde

9 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-V, Beyrut 1407, IV, 564. Ya'kûbî'nin büyük dedesi Vâdih, bazı kaynaklarda Beni Haşim'in mevlası (azatlı kölesi) (Yakût el-Hamevî, II, 82); bazı kaynaklarda hem Mansur'un mevlası (Ya'kûbî, *Tarih*, II, 372) hem de Mehdi'nin mevlası (Ya'kûbî, *Tarih*, II, 396; Taberî, IV, 564) olarak geçmektedir. Bu durum Vâdih'in Abbâsîlerin kuruluş yıllarında azat edildiğini ve böylece Abbâsî ailesinin mevlası olduğunu göstermektedir.

10 Taberî, IV, 600; Krş. Brockelmann, *Tarihü'l-Edebî'l-Arabî*, IV, 236; a. mlf., "Ya'kûbî", *İA.*, İstanbul 1998, XIII, 351; Krachkovski, I, 158; <http://www.aqaed.com/shialib/books/03/mojam/t11.html>.

11 Brockelmann, *Tarihü'l-Edebî'l-Arabî*, IV, 236.

12 Krachkovski, I, 158.

13 Bkz. Brockelmann, *Tarihü'l-Edebî'l-Arabî*, IV, 236; Krachkovski, I, 158; Joseph R. Strayer, XII, 717; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih -Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 51; <http://www.aqaed.com/shialib/books/03/mojam/t11.html>.

14 Brockelmann, "Ya'kûbî", *İA*, XIII, 351.

15 Yakût el-Hamevî, II, 82; Brockelmann, *Tarihü'l-Edeb*, IV, 236; Kehhâle, I, 102; Ahmed Ramadan Ahmed, *er-Rihle ve'r-Rehhaletü'l-Müstümün*, Cidde ts., s. 78.

yaşadığına dair önemli bir delildir.¹⁶ Bundan dolayı da birçok müellif onun vefat tarih olarak 292/905 tarihini göstermektedir.¹⁷

3. Ya'kûbî'nin Tarihçiliği

Ya'kûbî, yaptığı kapsamlı seyahatler neticesinde ülkeleri ve insanları iyi bir biçimde gözlemlemiştir. Bu seyahatleri onun önünde öylesine geniş bir saha açmıştır ki, bu yüzden tarih yazımında da kendisini sadece kendi halkıyla sınırlayamamıştır.¹⁸ Onun *Tarihu'l Ya'kûbî* adını taşıyan ünlü eseri, bir dünya tarihi olduğundan İslâm tarihçileri ve dünya tarihçileri açısından büyük önem taşımaktadır. Genel bir tarih olması açısından *Tarihu'l-Ya'kûbî*, tarihçiler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu yönüyle genel tarihçiliğin gelişiminde Taberî ve Mes'ûdî gibi İslâm tarihçilerine de örnek olmuştur.

Kronolojik sıraya riayet ederek yaratılıştan 259/872 yılına kadarki olayları inceleyen bu eser, Abbâsî Halifesi el-Mu'temid (256/870-279/892) döneminin anlatılmasının akabinde son bulur. Elimizdeki nüshalarda önsözü eksik olan *Tarihu'l-Ya'kûbî*, Hz. Adem ile Havva kıssalarından bahsederek başlar. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yakub, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve diğer İsrail oğulları peygamberlerinin hayatlarını anlattıktan sonra Hz. İsa ve Havarilerden söz eder ve Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncilleri hakkında tanıtıcı bilgiler verir.¹⁹ Musul, Ninova, Babil, Süryanî hükümdarlarından, Hindlilerin, Yunanlıların, Çinlilerin, Romalıların, İranlıların, Türkler dahil kuzey kavimlerinin, Mısırlıların, Berberilerin, Habeşlerin, Yemenlilerin, Hirelilerin, Kindelilerin, Cähiliye dönemi Arapların tarihlerinden bahseder ve bu dönemle ilgili Hz. İsmail'in çocukları, Arapların İslâm öncesi dinleri, fal okları, hakemleri, panayıruları ve şairlerini konu edinir böylece birinci cilt sonar erer.

Ya'kûbî, eserinin ikinci cildine Hz. Peygamber'in doğumundan bahsederek giriş yapar. Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluğu ve gençliği hakkında geniş bir şekilde bilgi verir. Risalet öncesi dönemde vuku bulan Ficar savaşları, Hilfu'l-Fudûl cemiyeti, Kabe'nin onarımı ve Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliği gibi önemli hadiselerden bahseder. Sonra Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirilmesinden Medine'ye hicretine kadar gerçekleşen bir dizi hadiseyi anlatır. Bunlar Hz. Muhammed'e risaletin gelişi, İsra olayı, Habeşistan'a hicret, Haşimoğullarına abluka kararı, Resûlullah'ın oğlu

16 Zirikli, I, 95; Joseph Strayer, XII, 717; <http://www.aqaed.com/shialib/books/03/mojam/t11.html>.

17 Zirikli, I, 95; Şakir Mustafa, *Tarihu'l-Arabî ve'l-Müerrihin*, I-IV, Beyrut 1983, I, 249; Joseph Strayer, XII, 717; Şeşen, s. 51.

18 Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, (çev.: Azmi Yüksel-Rahmi Er), Ankara 1993, s. 138.

19 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 5-80.

Kasım'ın vefatı, Mekke'de nazıl olan sureler, Hz. Hatice ve Ebû Talib'in vefatları, Resûlullah'ın Taife gidişi, Akabe biatları ve Medine'ye yapılan hicrettir.

Ya'kûbî daha sonra İslâm tarihinin Medine dönemini anlatır. Orucun ve namazın farz kılınması, Medine'de nazıl olan sureler, Bedir, Uhud, Hendek, Benî Mustalık Gazvesi, Hudeybiye Musalahası, Hayber ve Mekke'nin fetihleri, Huneyn ve Mute Gazveleri ve Resûlullah'ın çatışma olmadan gerçekleştirdiği diğer bazı gazvelerinden söz ettikten sonra Seriyeye ve ordu komutanları, Resûlullah'a gelen elçiler Hz. Peygamber'in katipleri, Resûlullah'ın hanımları ve Resûlullah'ın oğlu İbrahim'in doğumu hakkında bilgi verir. Resûlullah'ın hutbeleri, öğüt ve nasihatleri, Veda hacı, vefatı, şemâili, kendisine benzeyenler, Hz. İbrahim'e kadar olan annelerinden söz eder böylece Hz. Peygamber dönemini bitirir.

Ya'kûbî, Hz. Peygamber döneminden sonra Hulefa-i Raşidin dönemini kısa ve öz bir şekilde anlatır. Raşid halifelerden 259/872 yılına kadarki İslâm tarihini halifeler ve yıllara göre anlatır. Abbâsî halifesi Mu'temid (256-279/870-892) dönemine kadar yönetime geçen bütün halifeleri ayrı başlıklar altında inceler ve her halifeye ait bölümün başında astrolojik bilgiler verir. Her bir halifenin şahsiyeti ile ilgili bilgiler verdikten sonra dönemin büyük devlet adamları, valileri, askeri komutanları, hac emirleri, kadıların adlarını zikreder. Konuşmalara, mektuplara ve hikmetli sözlere büyük önem verir.²⁰ Ya'kûbî, *Tarih*'inde o dönemde çok yaygın olan astrolojik verilere müracaat eder. Halifelerin yönetime geçtiği tarihler ile Şia imamlarının ölüm tarihlerinde bu bilgileri kullanır.

Ya'kûbî'nin *Tarih*'i, siyasi olayları incelemekle birlikte kültürel yöne de ağırlık vermektedir. Dünya ve kültür tarihi konusunda öncülük yapan tarihçilerdendir. Ya'kûbî Tarihi incelendiğinde onun siyasi tarihle birlikte toplumların din, kültür ve bilim tarihi hakkında önemli bilgiler verdiği görülür.²¹

Ya'kûbî eserinde dinler tarihi hakkında da bilgiler verir. Yahudiliğin inanç esasları, Hz. Musa'dan sonraki İsrailoğulları peygamberleri ve kralları hakkında önemli bilgiler sunar.²² Hristiyanlık hakkında da kayda değer bilgi sunan Ya'kûbî, Hz. İsa ve havarilerinden bahsettikten sonra bu dinin kutsal kitapları olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri ile ilgili tanıtıcı bilgiler

20 Ya'kûbî, *Tarih*. I-II. Tarihu'l-Ya'kûbî kitabı ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Franz Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 132-134; Brockelmann, "Ya'kûbî, İA., XIII, 351-352; Şeşen, s. 51-52; Joseph R. Strayer, XII, 717-718; Selahattin Çamyar, *Ya'kûbî ve Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 14-16.

21 Rosenthal, s. 133-134.

22 Ya'kûbî, *Tarih*. I, 46-68; Ya'kûbî Tarihi'nin, İsrailoğulları Peygamber ve kralları ile ilgili kısmı İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. Bkz. R. Y. Ebied - L. R. Wickham, "Al-Ya'kûbî's Account of the Israelite Prophets and Kings" *Journal of Near Eastern Studies*, Chicago 1970, XXIX, ss. 80-98.

verir.²³ Rumların nasıl Hristiyan olduklarını anlattıktan sonra Hristiyan din önderlerinin Hristiyanlıkla ilgili tartışmalı konuları aydınlatmak ve bir sonuca bağlamak için yaptıkları İznik konsiline de değinir.²⁴ Ya'kûbî *Tarih*'inde Hintlilerin inandıkları Brahmanizm²⁵ dininden; güneşe, aya, ateşe ve yıldızlara tapan Farsların Sabiilik dininden;²⁶ putlara, ay ve güneşe tapan Çinlilerin dininden;²⁷ Yemenlilerin Yahudilik dinine geçişinden²⁸ söz eder. Arapların İslâm'dan önceki dini inanışları, putçuluğun Arap Yarımadası'na nasıl ve ne şekilde girdiğini, o dönemde puta tapmayan Haniflerin ibadet etme biçimleri hakkında da bilgi verir.²⁹

Yakubî'nin de bir parçası olduğu Abbâsiler devrindeki tercüme hareketinden İslâm tarihçiliği de yararlandığı bilinmektedir. Nitekim bu hareket Müslümanlar arasında tarihçiliğin gelişmesine ve yeni görünüm kazanmasına sebep olmuştur. Tercüme edilen eserler genellikle Rumlar, Farslar, Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili idi. Sonuçta İslâm tarihçiliğinin sınırları bir yandan Hz. Peygamber devrini dini, siyasi, askeri, adli, ve ilmi yönleriyle tanıma merak ve isteği; diğer yandan İslâm öncesi milletlerin ve devletlerin tarihlerini Yunan düşünce ve edebiyatını tanıyan ve bazı Süryani yazarların yazdıkları eserlerini gözden geçirme imkanı bulan müslüman yazarların Bizans ve Fars medeniyetlerini tanıma arzusu ile genişledi. Böylece Siyer ve Meğazî kitaplarının yanı sıra fütûh ve Peygamberler tarihi ile ilgili eserler İslâm tarihine eklendi. İslâm tarihçiliği genel tarihçiliğe doğru gelişti.³⁰ Bu yüzden hicri III./IX. yüzyıl İslâm tarihçiliğinin altın devridir denilebilir. Bu dönemde yetişen Ya'kûbî'nin tarihçiliğinde tercüme hareketlerinin büyük etkisi vardır. Özellikle Hint, Yunan ve İran tarihlerini yazarken bu medeniyetlerle ilgili Arapça'ya tercüme edilmiş eserlerden yararlanmış ve bu medeniyetler hakkında genişçe bilgi vermiştir.

Ya'kûbî *Tarih*'inde Matematik, Astronomi, Tıp, Felsefe ve Coğrafya gibi bilimlerin tarihi ile ilgili çok verimli bilgilere ulaşmak da mümkündür. Zira Ya'kûbî bu eserinde Hintlilerin Matematik, Astronomi alanlarında yaptıkları çalışmalara yer vermektedir. Hint filozoflarının hikmetli sözlerine de yer veren Ya'kûbî, bilim tarihinde önemli bir yeri olan *Sind-Hind*, *Kelile ve Dimne* ile benzeri eserler hakkında bilgi sunmaktadır.³¹

Ya'kûbî Tarihi, tıp tarihi açısından da önemlidir. Zira bu eserde Antik dönemin en ünlü hekimlerinden Hippokrates (Abgırat), Galen (Calinus), Dioska-

23 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 68-81.

24 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 153-158.

25 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 84-94.

26 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 158-159.

27 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 183-184.

28 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 200.

29 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 254-270.

30 Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihî*, Ankara 1999, s. 70-71.

31 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 88-94.

rides ve eserleri hakkında kapsamlı bilgiler bulunmaktadır.³² Ya'kûbî, Yunan filozofları ve matematikçilerini ciddi bir biçimde ele alır. Sokrates, Fisagoras, Eflatun, İklides (Euklides), Nikomakus ve Aristoteles'ten söz eder. Coğrafya ile ilgili Batlamyus'un ünlü eseri "*el-Macestî*" adlı eserin geniş bir özetini verir.³³

Ya'kûbî genellikle kendi döneminde yaygın olan isnat zincirini kullanıma-mıştır. Bu nedenle Ya'kûbî'nin takip ettiği yöntem çağdaşı olduğu Taberî ve birçok İslâm tarihçisinin yöntemlerinden birçok bakımdan farklılık gösterir. Zira Ya'kûbî gerek otoritelerinin adını belirtmemesi ve gerekse rivâyetlerini isnad-larla desteklememesi nedeniyle, aynı olaylarla ilgili değişik görüşlere yer ver-memiş, sadece olayları sık sık kendi tek yanlı Şii bakış açısıyla anlatmıştır.³⁴

Ya'kûbî İslâm öncesi dönemin tarihini yazarken Kur'ân-ı Kerim, Tevrat, Ze-bur, İncil, Hind, Yunan, Fars kaynaklarından yararlanmıştır. Zaman zaman bazı kaynaklar konusundaki şüphesini de ortaya koymuştur. Mesela Fars kaynaklarının efsanelerle dolu olduğunu ve onlara fazla güvenilemeyeceğini belirtmiştir.³⁵ Ya'kûbî *Tarih*'nin Peygamberler tarihi bölümünde Hz. Davud hakkında yazılanlarda³⁶ olduğu gibi Tevrat ve Zebur'dan alınan bazı hurafele-rin olduğu da bilinmektedir.

Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî* kitabının ikinci cildinin başında dayandığı kay-nakların bir listesini verir. Ya'kûbî'nin eserlerinden istifade ettiği belli başlı ravi ve müellifler şunlardır: İshak b. Süleyman b. Ali el-Haşimî, Ebû'l-Buhterî Vehb b. Vehb el-Kureşî, Ca'fer b. Muhammed, Eban b. Osman, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Musa b. Ukbe, Abdülmelik b. Hişam, Ziyad b. Abdullah el-Bekkâî, Muhammed b. İshak el-Muttalibî, Ebû Hasan ez-Ziyadî, Ebû'l-Münzir el-Kelbî, İsa b. Yezid b. De'b, Heyşem b. Adiy et-Taî, Abdullah b. Abbas el-Hemedanî, Muhammed b. Kesir, el-Kureyşî, Ebû Salih, Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî Seyf el-Medâini, Ebû Ma'ser el-Medenî, Muhammed b. Musa el-Harizmî.³⁷ Ya'kûbî bu şahısların bir kısmından direkt bir kısmından da do-laylı bir şekilde yararlanmıştır.

Ya'kûbî, kaynaklarını bu şekilde açıkladıktan sonra eserini genellikle is-natsız bir metotla tercih ettiği rivâyetleri esas alarak yazmaya devam etmiş-tir. Ya'kûbî kendi döneminde yaşanan olaylara ya hiç değinmemiş ya da çok

32 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 95-116.

33 Ya'kûbî, *Tarih*, I, 119-140.

34 Goldziher, s. 138.

35 Bkz. Ya'kûbî, *Tarih*, I, 158. Ayrıca bkz. Şakir Mustafa, I, 252; Abdülaziz ed-Dürî, *Bahsun fi Neş'eti İlmi't-Tarih inde'l-Arab*, Ayn : Merkezu Zayed li't-Türas ve't-Tarih, 2000/1420, s. 59; Şeşen, s. 51.

36 Bkz. Ya'kûbî, *Tarih*, I, 51 vd.

37 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 6. Bu müellif ve raviler hakkında geniş bilgi için bkz. William G. Millward, "Al-Ya'kûbî Sources and the Question of Shia Partiality", *Abr-Nahrain*, Leiden 1971-72, XII, 47-70; Çamyar, 37-58.

kısa bir şekilde geçiştirmiştir. Eserinin birçok yerinde belirsiz kaynaklar kullanılmıştır. Ya'kûbî'nin tarihinde zaman zaman şu ifadelere rastlamak mümkündür: Bazıları şöyle rivâyet etti; Ehl-i Kitap şöyle der; bir grup dedi ki; bir topluluk şöyle söylüyor; denildi ki; rivâyet olundu ki; ilim ehli ve raviler haber verdi ki...³⁸

Ya'kûbî'nin bazı rivâyetler arasında tercihte bulunduğu da gözlemlenmektedir. Onun uyguladığı bu yöntemi Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefat tarihinde görmek mümkündür. Zira Ya'kûbî Abdullah'ın vefatının Hz. Muhammed'in doğumundan önce olduğunu söyleyenlerin rivâyetlerinin sahih olmadığını söyleyerek doğumundan sonra olduğunu söyleyenlerinkini tercih etmiştir.³⁹ Bu örnekte görüldüğü gibi Ya'kûbî bir çok konuda rivâyet tercihinde bulunmuştur.

Ya'kûbî *Tarih* kitabının ikinci cildinin önsözünde, İslâm tarihi kısmını yazarken kullandığı kaynakları zikrettikten sonra eserinin ileriki sayfalarda çok nadiren kaynak adı ve isnad zincirini verir. Onun genel metodunu düşündüğümüzde *Tarih* kitabını yazarken isnadsız bir usul takip etmesinde iki amacı olabileceği ortaya çıkmaktadır:

1) Özet bir kitap yazmayı planladığından rivâyet zincirlerini ayrıntı olarak görmüş ve kaynaklarını kitabın baş tarafına belirtmekle yetinmiştir. Zira o uzun haberleri ve şiirleri hazfettiğini belirtmektedir.

2) Anlatımı uzun rivâyet senetleriyle kesmeyip, eserine akıcılık kazandırmak istemiştir.⁴⁰

Ya'kûbî'nin günümüze ulaşan tarih ile ilgili diğer bir risalesi de bulunmaktadır. *Müşakeletü'n-nâs li Zamanihim ve ma Yağlibü aleyhim fi Külli Asrın* adlı risalesi William Guy Millward tarafından "The Adaption of men to Their Time an Historical Essay by al-Ya'kûbî" adıyla *Journal of the American Oriental Society* adlı dergide yayınlanmıştır.⁴¹

Bunun bir el-yazma nüshası İstanbul Murat Molla Kütüphanesi'nde (Kayıt No: 1433/3) bulunmaktadır. Bu eser, Arapça Elyazmaları Enstitüsü (Ma'hedü Mahtutati'l-Arabiyye) tarafından neşredilmiştir.⁴²

Ya'kûbî bu eserinde Hz. Ebû Bekir'den başlayarak kronolojik sıraya göre Abbasi halifesi Mu'tazid'a (279-289/892-902) kadar bütün halifelerin yaşam

38 Bu tür ifadelerle ilgili bazı örnekler için bkz. Ya'kûbî, *Tarih*, I, 180, 195, 208; II, 113, 120, 136, 161.

39 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 10.

40 Çamyar, s. 25-26.

41 84/4 (October-December 1964), ss. 329- 344.

42 Ya'kûbî, "Müşakeletü'n-Nâs li Zamanihim ve ma Yağlibü aleyhim fi Külli Asrın", *Mecelletü Ma'hedi'l Mahtutati'l-Arabiyye*, Kahire 1980, XXVI/1, s. 131-132.

tarzlarının, ahlaki ve karakteristik özelliklerinin, giyim ve kuşamlarının, dini yaşantılarının, halkına karşı olumlu ve menfi tutumlarının, uygulamalarının önemli icraatlarının, serüvenlerinin ve de yeniliklerinin toplum tarafından nasıl taklit edildiğini ortaya koymaya çalışmıştır.⁴³

Bu kitaplarının yanı sıra Ya'kûbî'nin eserlerinden öğrendiğimize göre onun günümüze ulaşmayan birkaç eserinin de kaybolduğu anlaşılmaktadır. Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*'ında Kayrevan'ı anlatırken Afrika fethi ile ilgili bir kitap yazdığını açıklamaktadır.⁴⁴ Bu kitabın adı muhtemelen *Fethu İfrıkıyye* olsa gerektir. Ya'kûbî *Tarih* kitabında Halife Emin'in (193-198/809-813) Tahir b. Hüseyin tarafından öldürülmesi hadisesini anlatırken Tahirîler ile ilgili müstakil bir eser yazdığını belirtir.⁴⁵ Ya'kûbî'ye ait kaybolan bazı diğer eserlerden de söz edilmektedir. Ne var ki sözü edilen eserlerin adları günümüzde mevcut olan eserlerinin isimlerini çağrıştırmaktadır.⁴⁶

4. Ya'kûbî'nin Eserlerine Yansıyan Şii Bakış Açısı

Şîa mezhebinin inançlarını benimseyen bir aileden gelen Ya'kûbî'nin mutedil bir Şii olduğu söylenebilir. Brockelmann onun İmamilerin mutedil bir kolu olan Musaviyye'ye mensup olduğunu belirtir.⁴⁷ Abbasiler ile ilişkisi olmasına rağmen kitaplarında Şii eğilimlerini gizleyememiştir.⁴⁸ Hatta bazı Şii müelliflere göre Şii olduğu konusunda hiç bir kuşku bulunmamaktadır.⁴⁹ Ünlü eseri *Tarihu'l-Ya'kûbî*'de Şîa tarihi ile ilgili bilgiler zikreder. Hz. Ali'nin Rasûlullah ile birlikteliğine, onun ilk üç halife ile ilişkilerine dair haberleri rivâyet eder. Şii müelliflerin çokça üzerinde durdukları Veda haccından sonra gerçekleştiği söylenen Gadir-ı Hum hadisesini zikreder.⁵⁰ Sakife olayı, Hz. Ebû Bekir'e biat etmekte gecikenler ve Hz. Fâtıma'nın evini yakma girişimi gibi konularla ilgili rivâyetleri aktarır ve bu konularda Şîa bir bakış açısını serdeder.⁵¹ Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vasisi olduğuna dair Şii ravilerinin naklettiği rivâyetleri eserine alarak bu konuda Şîa düşüncesine bağlı müelliflerle paralel bir tutum sergiler.⁵² Ya'kûbî'nin naklettiği bu tür rivâyetler, Şii müelliflerce ilk üç halife

43 Bkz. Millward, *Journal of the American Oriental Society*, s. 329-344; Rosenthal, s. 16; Çamyar, 21-22.

44 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, 141.

45 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 442.

46 Bu eserlerin adları için bkz. Yakût el-Hamevî, II, 82; Ziriklî, I, 95; Joseph R. Strayer, XII, 718; Çamyar, s. 23-24.

47 Brockelmann, "Ya'kûbî", *İA.*, XIII, 351.

48 Ya'kûbî'nin Şii eğilimli olduğu hakkında bkz. Muhammed Muhsin Ağa Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ila Tesânîfi'l-Şîa*, I-XIX, Beyrut 1983, III, 297.

49 Saib Abdulhamid, "Mu'cemu Mu'errihî'l-Şîa", *Turâsûnâ*, XIY/55-56 (Kum 1419), s. 226.

50 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 112.

51 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 123-126.

52 Bkz. Ya'kûbî, *Tarih*, II, 112, 171, 179.

fenin aleyhine yorumlanmış, İmâmiyye Şîa'sının inançlarına uygun bir şekle büründürülmüştür.⁵³ Ya'kûbî'nin ilk üç halife dönemi için, "Ebû Bekir Dönemi (Eyyâmü Ebî Bekr)", "Ömer Dönemi" ve "Osman Dönemi" gibi başlıklar kullanmasına mukabil, Hz. Ali ve Hz. Hasan dönemleri için, "Ali'nin Halifeliği (Hilâfetu Ali)", "Hasan'ın Halifeliği" başlıklarını kullanması, onun Şîi olduğunun göstergesi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁴ Ya'kûbî'nin yararlandığı müellif ve ravilerden birçoğunun Şîi olduğu özellikle hadisçiler tarafından eleştirildiği ve güvenilir olarak kabul edilmediği de belirtilmektedir.⁵⁵

Ya'kûbî, Raşid Halifeler ve Emevîler dönemi ile ilgili rivâyetleri aktarırken Hz. Ali ve Ehl-i Bey'ti ön plana çıkaran rivâyetleri tercih etmiştir. Özellikle Hz. Osman dönemi olayları hakkında Şîi düşünceye paralel bir tutum sergilemiştir. Hz. Osman'ın akrabalarına ayrıcalık tanıdığını, Mervan b. el-Hakem'e Beytül-Mâl'den çok miktarda mal verdiğini yazmaktadır. Kısaca Şîa'nın Hz. Osman'a yönelttiği eleştirilerin çoğunu dolaylı veya dolaysız bir şekilde aktarmaktadır.⁵⁶ Emevî ve Abbâsî dönemi olaylarını aktarırken de Emevî karşıtı Abbâsî yanlısı bir tavır takınmıştır. Emevî halifelerinin çoğunu oyun, eğlence ve lükse düşkün, zalim, gaddar birer şahsiyet olarak gösterirken Abbâsî halifelerini adil, cömert, hoşgörülü olarak tanıtmıştır.⁵⁷ Ya'kûbî, Hucr b. Adiy,⁵⁸ Tevvâbün hareketi,⁵⁹ Muhtar es-Sakafî, Zeyd b. Ali,⁶⁰ Yahya b. Zeyd⁶¹ isyanlarında Emevî halifelerine karşı kullandığı eleştirici üslubunu, Abbâsîler döneminde gerçekleşen İbn Hübeyre'nin⁶², Ebû Müslim'in⁶³ öldürülmesi ve Bermekî ailesinin bertaraf edilmesi⁶⁴ hadiselerinde kullanamamıştır.

Ya'kûbî Tarihi'nde Şîa imamlarına da ayrı bir önem verir. Şîi müelliflerin yaptığı gibi Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer İmamların vefat tarihlerinden sonra onların güzel konuşmaları, özlü sözleri ve biyografileri ile ilgili bilgiler aktarır. Ya'kûbî her ne kadar yazdığı eserleri Şîi bir bakış açısıyla yazmışsa da onun eserlerinin İslâm tarihçileri arasında önemli bir yeri vardır. Gerek Sünniler gerekse Şîiler onun eserlerini önemli ölçüde referans olarak göstermişlerdir.

53 Bu konuda bkz. Mehmet Salih Arı, *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, Basılmamış Doktora Tezi.

54 Bkz. Saib Abdulhamid, s. 242.

55 Ya'kûbî kaynakları için bkz. Millward, *Abr-Nahrain*, XII, 47-70.

56 Bkz. Ya'kûbî, *Tarih*, II, 162-172. Şîa'nın Hz. Osman'a yönelttiği eleştiriler için bkz. Arı, s. 274-319.

57 Dürî, s. 61.

58 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 230-231.

59 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 257-258.

60 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 325.

61 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 331-332.

62 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 353-354.

63 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 367-368

64 Ya'kûbî, *Tarih*, II, 422. Ayrıca bkz. Muhammed Rûdâ Nâcî, "Tarih-i Ya'kûbî", *Danışname-i Cihan-ı İslâm = The Persian encyclopaedia of Islam*, (ed. Mustafa Mir Selim), Tahran 1990, s. 262.

5. Ya'kûbî'nin Coğrafyacılığı

Posta ve haberleşme teşkilatındaki (berid) görevinden dolayı Ya'kûbî, uzun süren seyahatler ve araştırmalar yapmıştır. Horasan'da kurulan Tahirîler ve Mısır'da kurulan Tolunoğulları hanedanlıkları nezdinde üstlenmiş olduğu önemli görevler münasebetiyle çok sayıda seyahatlerde bulunmuştur. Bunların neticesinde topladığı malzemeye dayanarak coğrafya ile ilgili kendine özgü üslubuyla *Kitabu'l-Buldân* adında bir kitap yazmıştır.⁶⁵ Bu kitabın giriş bölümünde coğrafya ve seyahat ile ilgili düşüncelerini aktarmaktadır. Daha gençliğinin ilk yıllarında tarih ve coğrafyaya merak sardığını ifade etmektedir. Çocukluktan beri uzun seyahatlerde bulunduğunu, seyahati esnasında karşılaştığı hemen hemen her kişiye nereli olduğunu, hangi şehirde oturduğunu, ne ekip biçtiklerini, Arap mı yoksa Acem mi olduklarını, hangi dili konuştuklarını, hangi dine mensup olduklarını, giyim-kuşamlarının nelerden olduğuna varıncaya kadar sorular sorduğunu belirtir. Güvendiği kişilerin verdiği bilgileri kitabına kaydettiğini zikreder. Ayrıca gezip gördüğü ülke ve şehirlerin, yöneticilerini, komutanlarını, ülkenin vergi miktarını ve gelir durumunu etkileyen hususları kaydetmiştir.⁶⁶ Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân* adlı eserine Bağdat ve Samerra (Surre men rea) şehirlerinin tanıtımıyla başlamaktadır. Irak'ı dünyanın merkezi olarak kabul ettiğinden dolayı kitabına Irak'la başladığını ifade etmektedir.⁶⁷ Ya'kûbî, Bağdat ve Samerra'yı detaylı bir şekilde anlattıktan sonra Irak'ı merkez olarak kabul edip diğer ülkeleri, şehirleri ve beldeleri Bağdat'ın doğusundaki, batısındaki, kuzeyindeki ve güneyindekiler şeklinde dört bölgede incelemiştir. Ya'kûbî eserinde Doğu bölgesi başlığı altında şu şehir ve yerleşim birimleri hakkında bilgi vermektedir: Azerbeycan, Saymura, Hulvan, Dinever, Kazvin, Zencan, Azerbeycan, Hemedan, Nihavend, İsbahan, Rey, Kumis, Taberistan, Curcan, Tus, Nisabur, Merv, Buşanc, Badagıs, Sicistan, Horasan, Kirman, Talakan, Cüzcan, Belh, Mervrud, Huttet, Buhara, Soğd, Semerkant, Fergana, İştahanc, Şaş vb.⁶⁸

Ya'kûbî kible bölgesi (güney) başlığı altında Mekke, Medine ve Kufe gibi şehirleri anlatmaktadır.⁶⁹ Ya'kûbî bazen şehirler arasındaki yolları çok ince detaylarına varıncaya kadar anlatmaya çalışır ve bu yolları çok güzel tasvir eder. Mısır ile Mekke arasındaki yolu nitelendirmesi bu örneklerden biridir.⁷⁰

Üçüncü ve dördüncü bölümde; Humus, Basra, Dimeşk, Ürdün, Filistin ordugâhları, Mısır, Nube, Mağrib, Berka, Zevile, Trablus, Kayrevan, Tahert, Sicilmase, Sûs ve Endülüs hakkında bilgiler yer alır.⁷¹

65 Ahmed Ramadan Ahmed, s. 71.

66 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, Leiden 1891, s. 1-3.

67 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, s. 4.

68 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, s. 44-90.

69 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, s. 90-106.

70 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, s. 138-139.

71 Ya'kûbî, *Kitabu'l-Buldân*, s. 110-150.

Krachkovski, kitabın üçüncü ve dördüncü bölümlerine ait bilgilerin eksik olduğunu. El yazmasında bu iki bölümden kaybolan sayfalar bulunduğunu, bu iki bölümde var olan bilgilerin birbirine karıştığını ifade etmektedir. Krachkovski, Ya'kûbî'nin üçüncü bölümde: Doğu ve Güney Irak, Doğu Arabistan, Hint ve Çin'den; Dördüncü Bölümde ise Bizans, Mısır, Nuba ve Kuzey Afrika ülkelerinden bahsetmiş olabileceğini ifade etmektedir. Bu tespiti göre *Kitabu'l-Buldân*'ın Çin, Hindistan, Bizans, ve Doğu Arabistan ile ilgili bölümleri kaybolmuştur.⁷²

Ya'kûbî'nin yazdığı *Kitabu'l-Buldân* adlı eseri coğrafi bilgileri içermekle birlikte tarihçilik açısından da önemlidir. "Tarihi Coğrafya"⁷³ ile ilgili olan bu eserde, özellikle sosyal tarih ve şehir tarihçiliği açısından kayda değer bilgiler bulmak mümkündür. Eser toplanan vergiler, topografya ve istatistikî bilgiler açısından da değerlidir.

Sonuç: Ya'kûbî, hicri III. yüzyılda yetişen önemli bir dünya tarihçisi ve coğrafyacısıdır. Tarihçiliği ve coğrafyacılığı ile İslâm dünyasında önemli izler bırakan bir müelliftir. Siyasi tarihle birlikte toplumların kültürel yapılarına da değer veren Ya'kûbî'nin Tarihi, dünya tarihinin bir özeti sayılır. İslâm dünyasında Ya'kûbî, dünya tarihi yazıcılığında öncülük yapan tarihçilerdendir. Ondan sonra Taberî ve Mes'udî gibi tarihçiler akla gelmektedir.

Ya'kûbî her ne kadar eserlerini Şii bir bakış açısıyla yazmışsa da onun eserlerinin İslâm tarihçileri arasında önemli bir yeri vardır. Eserleri hem Ehl-i Sünnet hem de Şîa müellifleri nezdinde kabul görmüş ve kendisinden sonraki tarihçi ve coğrafyacılar tarafından referans olarak kullanılmıştır.

Ya'kûbî'nin yazdığı *Kitabu'l-Buldân* adlı eseri coğrafi bilgileri içermekle birlikte tarihçilik açısından da önemlidir. Bu eserde, özellikle sosyal tarih ve şehir tarihçiliği açısından kayda değer bilgiler bulmak mümkündür.

72 Krachkovski, I, 160; Ayrıca bkz. Brockelmann, "Ya'kûbî", *İA.*, XIII, 352.

73 Şakir Mustafa, I, 250.